

// А.В. Бриллиантов// Проспект, - 2015. [электронный источник] // СПС Консультант Плюс.

10. Иногамова-Хегай, Л.В., Парог А.И. Уголовное право. Общая и особенная части: учебник / Л.В. Иногамова-Хегай, А.И. Парог // — М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА- М, 2008. — С. 112-120.

11. Усмоналиев М. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. — Т.: Янги аср авлоди, 2005.

12. Кабулов Р., Отажонов А.А. и др. Уголовное право. Общая часть: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. — Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2012.

13. Закон Республики Узбекистан «О противодействии легализации доходов, полученных от преступной деятельности, и финансированию терроризма» 26 августа 2004 г., № 660-И. Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2004 г., № 43, ст. 451; 2007 г., № 17-18, ст. 172; 2009 г., № 17, ст. 210; 2013 г., № 1, ст. 1; 2016 г., № 17, ст. 173

14. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства, 10.01.2018 года, № 03/18/459/0536, 05.04.2018 года, № 03/18/470/1005, 19.04.2018 года, № 03/18/476/1087, 21.07.2018 года, № 03/18/485/1552

15. Постановление Пленума Верховного суда «О некоторых вопросах судебной практики по делам о легализации доходов, полученных от преступной деятельности» от 11 февраля 2011 №1 Режим доступа: <http://lex.uz/docs/1766551>

16. Гражданский кодекс Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства, 30.12.2017 г., № 03/18/455/0492, 10.01.2018 г., № 03/18/459/0536, 19.04.2018 г., № 03/18/476/1087

17. Пикуров Н.И., Пудовочкин Ю.Е Проблемы квалификации и привлечения к уголовной ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем. — Н.Новгород, 2015. — С.93-94.

18. Юсупов Н.В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) имущества, полученного от преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов: автореф. дис. канд. юрид. наук. — М., 2011.

19. Венская конвенция ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ от 19 декабря 1988 года. Режим доступа: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_ru.pdf

20. Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 2001 г., № 5, ст. 93

21. https://www.imolin.org/pdf/imolin/MLawRussian_I_MoLIN.pdf

Б.А.Умирзаков,

Ўзбекитсон Республикаси ИИБ
Академиясининг “Криминология” кафедраси катта
ўқитувчиси

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЖИНОЯТЧИЛИГИ ТУШУНЧАСИ ВА ОЛДИНИ ОЛИШ

Аннотация: мақолада вояга етмаганлар жиноятчилигининг динамикаси, вояга етмаганларнинг ёш бўйича таҳлили, вояга етмаганлар жиноятчилигининг ўзига хослиги, вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Таянч сўзлар: вояга етмаган, вояга етмаганлар жиноятчилиги, девиант хулқли ўсмир, вояга етмаганлар жиноятчилигининг профилактикаси.

Annotation: in the article, the author expressed his own views and proposals about dynamics criminality of juveniles, analyses of juveniles by youth census, special characteristics of criminality of juveniles and prevention of criminality of juveniles.

Key words: juvenile, criminality of juveniles, deviant behaved teenager, prevention of criminality of juveniles.

Аннотация: в данной статье автором высказаны предложения и мнения, отражающие динамику преступности несовершеннолетних, анализа несовершеннолетних преступников по возрастному цензу, особенности преступлений, совершаемых несовершеннолетними либо с при их соучастии, а также, предложения, направленные на предупреждению преступности, совершаемых данной категорией лиц.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступность несовершеннолетних, подростки с девиантным поведением, профилактика преступности несовершеннолетних.

Ҳар қандай давлатнинг тараққиёти ўсиб келаётган авлоднинг таълим ва тарбия даржасига боғлиқдир. Бунга эришиш учун, аввало, жамият аъзолари, хусусан, вояга етмаган ва ёшларнинг сиёсий, ижтимоий, маънавий ва ҳуқуқий онги ва маданияти юқори бўлиши талаб этилади. Бу борада эртанги кун эгалари бўлган вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олишнинг ўзига хос ҳусусиятларини аниқлаш, жумладан, ҳуқуқбузарликнинг бир кўриниши бўлмиш вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Вояга етмаганлар жиноятчилиги ўтмишда, ҳозирги кунда ва келажакда ҳам долзарб муаммолардан бири бўлиб келган ва бўлиб қолади. Бинобарин, вояга етмаганлар жиноятчилигини ўрганиш орқали вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш ва уни барвақт профилактикасини ташкил этишга эришилади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида «....Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир. Экстремистик фаолият ва зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда. Бугунги дунё ёшлари сон жиҳатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиард

кишини ташкил этмоқда. Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси “вируси” тарқалишининг олдини олишдир. Бунинг учун ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги қўп томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим, деб ҳисоблаймиз” деган сўзлари ҳам вояга етмаганлар жиноятчилигини ўрганиш, уни таҳлил этиш ва барвақт профилактикасини амалга ошириш зарурати мавжудлигидан далолат беради[1].

Вояга етмаганларни ватанпарварлик, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш, уларни терроризм, диний экстремизм, “оммавий маданият”, зўравонлик ва шафқатсизлик ғояларидан ҳимоялаш вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олишга хизмат қилади. Афсуски, ҳозирда вояга етмаганлар томонидан жиноятларнинг барча турлари содир этилмоқда:

Статистик маълумотлардан маълумки, 2013 йилга нисбатан 2017 йилда содир этилган жами жиноятлар 18,3 %га камайган, шундан: вояга етмаганларнинг ҳиссаси 30,2 %га камайган. Жиноятларни содир этган шахслар 17,0 %га, вояга етмаганлар 35 %га камайган. Мактаб ўқувчилари 10 %га, коллеж ва лицей ўқувчилари 24,5 %га камайган. Бироқ мактаб ўқувчилари томонидан содир этилган жиноятлар 2016 йилга нисбатан 2017 йилда 4,0 %га ошган. Шунингдек, вояга етмаганларнинг умумий жиноят содир этган шахслардаги улуши деярли камайган, бу кўрсаткич 2016 йилда 2,2%, 2017 йилда ҳам 2,2 % ни ташкил этган. Бундан ташқари мактаб ўқувчилари томонидан содир этилаётган жиноятлар 2013 йилдан 2017 йилга қадар атига 10 % камайганлигини кўришимиз мумкин.

Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги профилактикасининг долзарблиги, аввало, бу йўналишдаги жиноятларнинг динамикаси билан эмас, балки унинг жамиятга ижтимоий салбий таъсири билан боғлиқдир, чунки вояга етмаганлар жиноятчилигининг миқдор кўрсаткичи жуда кам бўлсада, бироқ ижтимоий нуқтаи назардан катта йўқотишлар рўй беради. Масалан, бутун бир мактаб ёки маҳаллада атига бир нафар вояга етмаган шахс жиноят содир қилган бўлса ҳам, бу ҳол мактаб ёки маҳаллада ёшлар таълими ва тарбияси борасида жиддий нуқсонлар борлигини кўрсатади [7].

Криминологик тадқиқотларда шахс жиноий фаолият йўлига қанча эрта кирса, бу фаолият шунча узоқ давом этиши ва хавфлироқ тус олиши кўрсатилади. Бир неча марта рецидив жиноят содир этган шахсларнинг аксарияти биринчи жиноятини вояга етмасидан содир этган.

Шу боисдан вояга етмаганлар жиноятчилигининг криминологик жиҳатлари ва олдини олишни такомиллаштиришга қаратилган аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқиши ва амалга оширилиши муҳим аҳамият касб этади.

Криминология фанининг ҳозирги кундаги ривожланиш даражаси ва жиноятчиликка қарши кураш амалиёти эҳтиёжидан келиб чиқиб, бу мураккаб ҳодисани тадқиқ этиш ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларнинг алоҳида турларини, жиноятчиларнинг ёш хусусиятларини, уларнинг психологик белгиларини ва турли ҳудудлардаги криминоген вазиятни ҳисобга олган ҳолда дифференциация қилиш зарурлигини кўрсатади. Шулардан келиб чиқиб, вояга етмаганлар жиноятчилигини ўрганишга уларнинг ёш гуруҳлари, ижтимоий-демографик

ва психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ёндашиш лозим [6].

А. Кетле жиноятчилиكنинг ривожланиш қонуниятларини тушунтиришга ҳаракат қилиб, “жिनоят содир этишга мойиллик одамнинг ёши, жинси, касби, маълумоти даражаси, йилнинг мавсуми ва бошқаларга боғлиқ бўлади”, деб ўз фикрини билдирган [10]. Унинг жиноий ҳулқ-атворнинг вужудга келишига ижтимоий муҳит сабабчи дейиши асослидир, албатта.

Ёшларни ривожланишининг руҳий-физиологик кўрсаткичларига асосан таснифлаш одам ҳаёт цикли ўзгариш босқичларининг қуйидаги занжирини ўз ичига олади: гўдаклик (туғилгандан 18 ойга тўлгунга қадар); илк болалик (19 ойдан 5 ёшга тўлгунга қадар); болалик (5–12 ёш); ўспиринлик (12–15 ёш); ўсмирлик (16–19 ёш); ёшлик (20–30 ёш); ўрта ёш (30–40 ёш); қарилик; мўйсафидлик [5].

Ҳар бир ёш ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, табиийки, бу ҳол ҳулқ-атворида ҳам намоён бўлади.

Шахс нимани ва қандай билиши (гносеологик салоҳият), нимани ва қандай баҳолаши (аксиологик салоҳият), нимани ва қандай яратиши (ижодий салоҳият), ким билан ва қандай муомала қилиши (коммуникатив салоҳият), бадий эҳтиёжлари қандайлиги ва уларни қандай қондириши (бадий салоҳият) билан белгиланади [8].

Шундай қилиб, инсон фаолиятининг қуйидаги беш асосий тури фарқланади: 1) ўзгартирувчи фаолият; 2) билиш фаолияти; 3) қадриятларни белгилаш ва мўлжал олиш фаолияти; 4) коммуникатив фаолият; 5) бадий фаолият [5].

Шахснинг ташқи муҳит билан ўзаро таъсирга киришиши жуда мураккаб ва қизғин жараёндир. Шу сабабли ҳар қандай одамнинг шаклланиш шарт-шароити ранг-барангдир. Ўз-ўзидан равшанки, ушбу шарт-шароит, энг аввало, вақт мезони – шахснинг ёш хусусиятлари билан боғлиқ бўлганлиги боис мазкур жараёни вояга етмаганлар мисолида кузатиш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ўйлаймиз.

Шу жумладан, девиант ҳулқли ўсмирлар билан тарбиявий-профилактик тадбирлар олиб бориш, ёшлар орасида бундай ҳулқ-атворнинг келиб чиқиши, унинг сабаблари ва шарт-шароитларини чуқур ўрганиш бизнинг зиммамизга улкан масъулият юклайди. Вояга етмаган (ўсмир)лар иродасининг кучсизлигизлиги ахлоқий нормаларга зид хатти-ҳаракатлар, ҳуқуқбузарликлар содир этилишига олиб келиши мумкин. Ўсмирларда девиант ҳулқнинг шаклланиши, бу ҳодисанинг объектив сабабларини ўрганиш жамият, ижтимоий ҳаракатлар ва таълим-тарбия муассасалари олдига улкан вазифа, яъни дезадаптациялашган (ҳулқ-атвор нормаларидан чекинган) ёшлар билан ишлашда тарбиявий шакл, метод, технологияларни тўғри танлаш, тарбиявий таъсир кучини жамлашни тақозо этади.

Чунки бу давр инсоннинг ривожланишида энг қийин ва мураккаб давр бўлиб, бу ёшдагиларнинг анатомияси ва физиологиясида, интеллектуал, ахлоқий оламида ўзгаришлар рўй беради. Бу ўзгаришлар, ўз навбатида, уларнинг руҳиятида ҳам акс этиши мумкин. Ўсмирлар тенгдошлари орасида, жамоада ўз ўринларига эга бўлишлари учун “Мен кимман?”, “Мен ўзгалар нигоҳида қандайман?” каби саволларга жавоб излашга ҳаракат қиладилар [3].

Шахс ривожланишининг ҳар бир босқичига фаолият турларининг муайян ўзаро нисбати ва уларнинг алоҳида мазмуни хосдир.

Психологларнинг таъкидлашича, инсон ҳаёти коммуникатив фаолиятнинг шаклланиши ва унинг механизмларини ўзлаштиришдан бошланади.

Боланинг ривожланишида янги босқич 3 ёшдан бошланади. Мазкур босқич ижодий фаолиятга ўтиш билан тавсифланади (деворга, мебелга расм чизиш ва ҳ.к.). Бу, айниқса, болаларнинг ўйинларида ёрқин намоён бўлади. Шу даврда боланинг катталарга нисбатан эмансипацияси бошланади. Бу боланинг муайян даражада эркинлашуви ва унда нафақат ўз тенгдошлари, балки катталар билан ҳам мулоқот қилиш эҳтиёжи туғилишига олиб келади.

Инсон ривожланишининг *яна бир босқичи* унинг мактабда ўқиши билан боғлиқ. Бу ерда билиш бола фаолиятининг етакчи турига айланади.

Инсон ривожланишининг *кейинги босқичи* (ўсмирлик)да қадриятларни белгилаш ва мўлжал олиш фаолияти биринчи ўринга чиқади.

Бешинчи босқич ўзгартириш фаолияти инсон фаолиятининг асосий турига айланиши билан боғлиқ.

Инсон ҳаётидаги *охирги босқич* бошқалар билан мулоқот яна етакчи фаолият турига айланиши билан тавсифланади [5].

Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар шахсининг ривожланиш босқичларини таҳлил қиладиган бўлсак, бу соҳада тўпланган тажриба вояга етмаганлар муҳитида ҳуқуқбузарликларга имконият яратувчи ҳолатлар шахс жиноий жавобгарликка тўлмасдан туриб таъсир эта бошлашини кўрсатади.

11–13 ёшлиларда ғайриижтимоий ҳуқ-атворнинг шаклланиш механизмини куйидагича тавсифлаш мумкин. Педагогикада “бешинчи синфлар муаммоси” мавжуд. Бошқа ўзига хос хусусиятларидан ташқари ушбу ҳодиса бешинчи синфда ўсмирлар давомати пасайиб кетиши билан тавсифланади. Давоматнинг пасайиши:

- ўсмир ва ўқитувчи;
- ўсмир ва синфдошлар;
- ўсмир билан ота-она ўртасидаги конфликтга сабаб бўлади.

Конфликтлар ўз вақтида ҳал қилинмаса, ўсмир асосий ижтимоий жамоадан “сиқиб чиқарилади”. Аммо бу ёшдаги ўсмирнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у яқка ўзи яшай олмайди. У ўзига тенгдек қарайдиган тенгдошлари гуруҳини қидиради. Шу тариқа ўсмирларнинг салбий гуруҳлари шаклланади. Бу ерда ўзини намоён қилишнинг мактаб ёки оиладагидан анча фарқ қиладиган усуллари амал қилади. Чекиш, киссавурлик, майда ўғирликлар, психотроп моддалар ёки спиртли ичимликлар истеъмол қилиш, мактабда “аълочилар”ни дўппослаш шулар жумласидандир.

Шахс шаклланишининг мазкур босқичидаги ижтимоий профилактика чоралари юқоридагига ўхшаш конфликтларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар комплексига қаратилиши лозим. Энг самарали йўл барча ижтимоий жамоаларда ўсмирлар ўзини намоён этиши учун кенг имкониятлар яратиб бериш ҳисобланади. Ҳар бир ўсмир нафақат ўқишда, балки спортда, техник ижодда, бадий ҳаваскорликда ва ҳ.к.да ўзини намоён этиш имкониятига эга бўлиши лозим.

Ўсмирнинг навбатдаги босқичга (14–15 ёш) ўтиши жараёнида бир қанча ўзгаришлар рўй беради. Ушбу босқичда ўзига нисбатан ҳурматга эҳтиёж ўсмирга хос бўлган асосий хусусиятдир. Бунга эришиш учун у эркинликка, мустақилликка, ўз тенгдошларига орасида

довруқ таратишга ҳаракат қилади. Натижада у конфликтли ҳолатларга жуда кўп тўқнаш келади. Шу ёшда ўсмирнинг ҳуқ-атворида жиддий ўзгаришлар рўй беради. Гарчи мазкур ёш гуруҳининг жиноий фаоллиги 16-17 ёшлиларга қараганда камроқ (15–20 %) бўлсада, ушбу ёшда жиноят содир этиш жуда хавфлидир [5].

Ўсмир шаклланишининг ушбу босқичида умумижтимоий профилактика чора-тадбирлари замирида, энг аввало, ахлоқий, маънавий ва меҳнат билан боғлиқ тарбияни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тизими ётади.

Маълумки, 16-17 ёшда ўсмирда фаол физиологик ўзгаришлар рўй беради. Шахс ривожланишининг мазкур босқичидаги ўзига хос хусусиятларни тушуниш учун ундаги жинсий, психологик ва социологик ўзгаришларни ўрганиш жуда муҳимдир. Эркинлик ва ижозат чегаралари кенгайган, ижтимоий ва жинсий ривожланиш ўртасидаги тафовут эса тобора катталашиб бораётган ҳозирги даврда бу ҳолат, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу контингентга (у вояга етмаганлар жиноятларининг 80-85 % ни содир этади) деформациялашган ҳуқ-атворнинг мураккаб шакллари хосдир. Шахснинг шаклланиш шарт-шароити унинг ижтимоийлашуви даражаси, яъни одамнинг ижтимоий зарур фазилатларни ўзлаштириш жараёни билан ҳам боғлиқдир. Бу жараён ҳам жуда мураккаб бўлиб, бир қанча босқичлардан иборат:

- 1) муҳитга қўшилиш;
- 2) муайян ижтимоий роллар, функциялар, нормалар, ҳуқуқлар ва бурчларни ўзлаштириш;
- 3) муҳитга мослашиш ва унга фаол таъсир кўрсатиш;
- 4) ижтимоий мўлжаллар барқарор тизимининг шаклланиши.

Социология фанида шахснинг ижтимоийлашуви механизми ва соҳалари фарқланади.

Ижтимоийлашув механизми – инсон ижтимоий ахборотни идрок этиши ва ўзлаштиришига ёрдам берувчи воситалардир. Психологлар фикрига кўра бундай воситалар қаторига таъсир кўрсатиш, мослаштириш, ишонтириш, тақлид қилиш, бошқариш, йўл-йўриқ кўрсатиш ва ҳ.к.лар киради [9].

Ижтимоийлашув соҳалари ижтимоий тажрибани ўзлаштиришга таъсир кўрсатувчи ижтимоий институтлардир. Бунда макромуҳит (ижтимоий муносабатлар тизими) ва микромуҳит (оила, мактаб, яқин маиший, ошна-оғайнилар муҳити ва бошқа муҳитдаги муносабатлар) фарқланади [5].

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда вояга етмаганларнинг жиноий йўлни танлашларига асосий криминоген омиллар – уларнинг бўш вақтларида назоратсиз қолаётганликлари, улардан маълум бир қисмининг ҳеч жойда ишламасдан ва ўқимасдан юришлари, зўравонликни, жиноий йўл билан бойлик ортиришни, маънавий бузуқликни тарғиб қилувчи фильмларни томоша қилишлари ҳамда жиноят олами вакилларининг ҳаёт тарзига тақлид қилишлари таъсир қилмоқда [11].

Шу ўринда, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини амалга ошириш борасида Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги

Қонуннида қуйидаги бешта асосий вазифалар белгилаб берилганлигини кўришимиз мумкин. Булар:

биринчидан, вояга етмаганлар назоратсизлиги, қаровсизлиги, улар томонидан ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этилишининг олдини олиш, уларга имкон берадиган сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш;

иккинчидан, вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

учунчидан, вояга етмаганларда қонунга итоаткорлик ҳуқ-атворини шакллантириш;

тўртинчидан, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилаларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилиш;

бешинчидан, вояга етмаганларни ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларни содир қилишга жалб этиш ҳолларини аниқлаш ва уларга барҳам бериш [12].

Ушбу қонунда белгилаб берилган асосий вазифаларни бажарилиши амалиётда вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олишга муайян даражада хизмат қилмоқда. Бироқ юқоридаги статистик таҳлиллардан кўриниб турибдики, ушбу қонунда белгиланган асосий вазифаларнинг амалиётга татбиқи етарли даражада эмас.

Бу борада, профилактик чораларнинг самарадорлиги уларнинг кўп қиррали эканлиги билан белгиланади. Бу чоралар ҳаётнинг ҳамма жабҳаларини қамраб олиши, фуқароларга ижтимоий-салбий таъсир қиладиган омилларни, жиноятнинг барча сабаблари ва унга имкон берган шароитларни бартараф этишга қаратилиши лозим. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олиш учун ишлаб чиқилган тадбирлар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, жамоат ташкилотлари ва бошқа давлат органлари билан бирга ҳамкорликда олиб борилиши керак [4]. Шунингдек, вояга етмаганларнинг шахсий хислатларини билиш профилактик чора-тадбирларни тўғри танлаш ва қўллашда катта аҳамият касб этади. Зеро, шахснинг ўзига хос бўлган маънафатлари, эҳтиёжлари, асосий фаолият йўналишидаги ўзаро алоқаларида мавжуд салбий ҳолатлар унинг жамиятда ўз ўрнини топмаслигига ҳамда ўқиш ва меҳнат фаолиятида жамоа аъзолари билан ўзаро муносабатларининг ёмонлашувида олиб келади [2].

Албатта, вояга етмаганлар жиноятчилигида вояга етмаганнинг ўзига хос салбий ёки ижобий хислатлари алоҳида ўрин тутати. Вояга етмаганнинг ўзига хос ижобий хислатларини янада ривожлантирилиши ва бу борадаги ишларни вояга етмаганнинг оила аъзолари, яъни ота-онаси, буви-буvasи, ака ва опаси, шунингдек айрим ҳолатларда бошқа қариндош-уруғлари билан келишиб, тизимли равишда амалга оширилиши орқали вояга етмаганлар жиноятчилигининг камайишига эришиш мумкин бўлади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи // [http:// uza.uz](http://uza.uz).

2. I.Ismoilov, Q.R.Abdurasulova va boshqalar. Kriminologiya. Maxsus qism / Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – 340 b.

3. Абдуллаева Ш.А., Рўзиева Г.А. Девиант ҳуқуқли ёшлар билан профилактик тадбирлар олиб

бориш йўллари // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2011. – №3. – Б.71–74.

4. Абдурасулова Қ.Р. Вояга етмаганлар жиноятчилиги ва унинг олдини олиш муаммолари // Қонун ҳимоясида. – 2001. – №1. – Б. 23–27.

5. Абдурасулова Қ.Р. Криминология / Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х. Рустамбоев. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008. – 305 б.

6. Ачилов Б.А. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олишнинг айрим жиҳатлари // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2010. – №3. – Б.83–88.

7. Ғофуров Ш.Р. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш масалалари // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2017. – №3. – Б.64–67.

8. И.Исмоилов, М.Зиёдуллаев, Н.Исроилова, Ф.Азимова. Вояга етмаганлар назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш.–Т., 2011. – 156 б.

9. Квашис Е.И. Криминальная психология. – Москва: Бек. 1999.– 280 с.

10. Кетле А. Человек и развитие его способностей. – СПб., 1865. – 80 с.

11. Мухторов Ж.С., Қурбонов Х.Ў. Профилактика инспекторларининг вояга етмаганлар назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш бўйича вазифалар // “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги қонунини ҳаётга татбиқ этиш борасида амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифалар: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2011. – Б. 89–92.

12. Ўзбекистон республикаси “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги 2010 йил 29 сентябрь қонуни // Халқ сўзи. – 2010. – 30 сентябрь.